

Jana S. Rošker

PROPAGANDA DRŽAVNE IDEOLOGIJE NA KITAJSKEM - PRIMERJAVA TRADICIONALNEGA IN SODOBNEGA RAZVOJA

Vemo, da so že najstarejši konfucijanski klasiki poudarjali pomen vzgoje, in sicer za predstavnike etabliranega uradništva in najnižje kroge prebivalstva. Konfucijanska država je lahko nemoteno delovala samo ob izpolnjenem ideološkem temeljnem pogoju ponotranjenja etičnih premis, ki se izražajo v nrvnosti in obrednosti. Tako so se lahko predstavniki gentry do politične oblasti dokopali samo prek državnega sistema izpitov, ki je temeljil na obvladanju formalnih in vsebinskih prvin konfucijanske doktrine. Instrument, ki naj bi zagotovil, da bodo enaka načela ponotranjila tudi široke množice »navadnega« ljudstva, pa je bila državna propaganda, ki ima tudi na Kitajskem dolgo tradicijo. Propaganda, o kateri govorimo, je torej zavestni trud politične in družbene elite, da posreduje ljudstvu takšen svetovni nazor, ki je v skladu s svetovnim nazorom, zlasti pa z interesi nje same. Propaganda je torej že v tradicionalni Kitajski pomenila sredstvo oblikovanja mnenj in vplivanja na vedenje ljudstva.

Interes kitajskih vladarjev za realizacijo tovrstnih ciljev dokumentirajo že najzgodnejši viri. Cesarji so si s propagando vselej skušali zagotoviti zvestobo in poslušnost državljanov. Že v najzgodnejših obdobjih je kitajska država poznala dve osnovni vrsti propagande: »negativno« propagando, s katero razumemo literarno cenzuro, in »pozitivno«, s katero razumemo aktivno vzgojo in indoktrinacijo.

Tako si je že prvi vsekitajski cesar, ustanovitelj dinastije Qin (221-206 pr. n. št.), Qin shi huangdi, skušal absolutni ideološki nadzor državljanov in državljanek zagotoviti tako, da je dal zažgati vse knjige, ki so bile po njegovem mnenju subverzivne, in da je zaprl oziroma likvidiral vse izobražence, katerih lojalnost do države je bila dvomljiva. V obdobju dinastije Han (206 pr. n. št.-220) je bil konfucianizem, čeprav zaznamovan z asimilacijo bistvenih elementov legalizma, uradno povzdignjen v položaj državne doktrine. To funkcijo je obdržal tudi v vseh kasnejših obdobjih cesarstva. Konfucijanski nauk, ki poudarja status in spoštovanje, »pravilno« obnašanje in poslušnost, je ustrezal potrebam birokratske države, ki zahteva hierarhično misleče ljudstvo. Atraktivnost konfucianizma je bila med drugim tudi v tem, da je ohranjal in razvijal socialno etiko, kakršna se je na Kitajskem oblikovala že v predkonfucijanskih obdobjih. Zato kitajski vladarji niso čutili potrebe po uvajanju kakršnekoli nove ideologije. Konfucianizem se je izkazal kot idealno sredstvo propagande, kot nauk torej, ki je razširjal dejansko moralno prakso Kitajske in ki je ljudstvo prepričeval o nujnosti spoštovanja in zvestobe državnih avtoriteti. Tovrstno propagando lahko označimo kot potrjevanje kulturnih vrednot Kitajske. Njeno najpomembnejše sredstvo je bilo razširjanje vpliva države na vse družbene sfere. Pri izvajanju propagande so se vladarji opirali na sloj izobražencev - uradnikov, ki so praviloma izhajali iz veleposestniških klanov. Tudi sodobnih metod propagande, ki jih danes uporabljajo na Kitajskem, ne moremo razumeti zgolj kot izum »socialistične« totalitarnosti, temveč je v njih često opaziti elemente

tradicionalnih metod razširjanja konfucijanske doktrine in indoktrinacije. Za ponazoritev skupnih značilnosti in razlik obeh vrst propagande si oglejmo kratko primerjavo med metodami poslednje cesarske dinastije Qing in sedanje prakse na Kitajskem.

Potreba po novih metodah - obdobju poslednje dinastije Qing in Republike Kitajske

V 17. stoletju je vpeljal mandžurski cesar na podeželju prakso javnih predavanj, ki so poudarjala tiste vidike konfucijanske morale, ki poudarjajo spoštovanje in poslušnost do avtoritet in starejših. Načeloma so se takšna predavanja prirejala dvakrat na mesec. Teme teh predavanj so bili večkrat članki, ki jih je v ta namen sestavljala sam cesar. Tako je pod njegovim peresom nastalo tudi naslednjih šest predpisov, objavljenih leta 1652, ki so jih morali državljani vsega cesarstva preučiti v okviru teh predavanj:

Bodi poslušen do svojih staršev.

Spoštuj starejše in nadrejene.

Neguj dobre odnose s sosedi.

Poučuj in pravilno vzgajaj svoje sinove in vnuke.

Pusti vsakomur možnost, da v miru dela za preživetje

Nikoli ne bodi nepravičen.

Predavanja so vodili lokalni uradniki v sodelovanju z lokalnimi veleposestniki. Poleg tega so dvakrat na leto v vseh provincah prirejali tudi obrede tako imenovanega »skupnega pitja« (xiang yin jiu). Gostitelj je bil vselej najvišji regionalni uradnik, ki je izmed ljudstva izbral najbolj spoštovane in dostojne moče ter jih povabil, naj se udeležijo prireditve. Osrednja točka teh prireditev je bila branje najaktualnejšega cesarskega edikta. Leta 1652 je mandžurski cesar izdal ukaz, naj se v vseh okrožjih ustanovijo podeželske šole s plačanimi učitelji, ki so bili oproščeni davkov. Dvor je določil učni načrt, ki je večinoma obsegal učenje konfucijanskih klasikov. Pri tem je imel jasne politične cilje; šole so bile namreč sredstvo, s katerim naj bi po načelih konfucijanske etike vplivali na čim večje število ljudi.

Poleg teh pozitivnih propagandnih sredstev je mandžurski dvor uporabljal tudi negativne metode, kot sta ustanovitev dvorne cenzure in zatiranje tako imenovanih uporniških sekt.

Od 18. stoletja je dvor sočasno z naraščanjem nemirov med ljudstvom vse pogosteje uporabljal takšne in podobne negativne ukrepe. Cilj propagandnih metod, ki so bile osnovane na potrjevanju kulturnih vrednot, je bil sprva uvajanje vladne lojalnosti na temelju socialne etike. Dejansko pa propaganda 18. in 19. stoletja še zdaleč ni dosegala tega cilja, kajti mandžurski poskusi množične indoktrinacije se niso obnesli. Javna predavanja so ponekod kmalu zdrsnila na raven čiste formalnosti, drugod pa so zopet postala instrument lokalnega policijskega nadzora. Tudi šole so se pokazale kot prevelik finančni zalogaj, zato jih na podeželju nikoli niso ustanavljali v tako velikem številu, kot je bilo sprva načrtovano. Obred skupnega pitja pa so lokalni uradniki kmalu začeli uporabljati kot sredstvo prisile, ki naj bi

ščitilo njihove lastne, zasebne interese.

Eden osrednjih vzrokov za neučinkovitost državne propagande v obdobju dinastije Qing je gotovo v preveč očitnem nesorazmerju moralnih opozoril in splošne socialne neenakosti v družbi. Nasprotje med revščino in bedo kmetov na eni ter bogastvom privilegirane manjšine na drugi strani je pomenilo učinkovito protipropagando, ki se je na podoben način kazala tudi že ob bližajočem se koncu prejšnjih dinastij. Razpad posamezne dinastije je namreč spremljalo naraščanje bede med agrarnim prebivalstvom in naraščajoča podkupljivost uradništva. Ob koncu dinastije Qing so se tem pojavom pridružile še posledice vse obsežnejšega vdora zahodnega kapitala, ki so v tradicionalni kitajski družbeni sistem vnesle krizo nesorazmerja v tradicionalnem sistemu družbeno pogojenih potreb in njihove zadovoljitve, hkrati pa je novi, polkolonialni status državi onemogočil uporabo tradicionalnih metod reševanja kriznih razmer. Uradniki in predstavniki lokalnih posestniških klanov so sami ječali pod pritiskom novih kapitalističnih teženj: zemlja, poglavitni temelj njihove ekonomske moči, je izgubljala vrednost, posledica tega pa se je pokazala v še obsežnejšem izžemanju lokalnega prebivalstva. Zato je bil državni etos uradništva na pragu 20. stoletja deveta skrb, prostorska in socialna distanca med cesarskim dvorom in ljudstvom pa je bila tako velika, da je v bistvu onemogočila kakršenkoli vpliv na oblikovanje političnega mnenja širokih množic. Učinkovitost vsake propagande je odvisna od njene usklajenosti s splošnimi družbenimi in gospodarskimi možnostmi. Tako je propagandi ob koncu dinastije Qing uspelo samo še utrjevanje splošne socialne etike, ne da bi bil pri tem dosežen tudi drugi, politični namen indoktrinacije, to je splošna volja množic po ohranitve monarhije.

V obdobju republike, ko si je vladajoča nacionalna stranka (guomin dang) prizadevala za sodobno nacionalno državo, je Jiang Jieshi (Chiang K'ai-shek) s pomočjo propagande skušal ljudstvu zagotoviti ne samo določeno politično mnenje, temveč tudi nov sistem vrednot in novo kulturo. Elemente te nove etike, ki je ustrezala nastajajočemu kapitalizmu, je skušal povezati z določenimi vidiki konfucijanskega nauka. V ta namen je uvedel nadzor nad mediji in leta 1934 ustanovil tako imenovano gibanje novega življenja. Delovalo je na podlagi obsežnega omrežja 1300 lokalnih društev, ki naj bi med ljudstvom razširjale 96 »osnovnih predpisov« te prenovljene morale. Sem spadajo na primer naslednja pravila: jej neslišno, drži se pokončno, ne kadi, ne pljuvaj, bodi hiter, uporabljaj domače proizvode ... Vendar se nacionalistična propaganda ni mogla pohvaliti s posebnim uspehom. Gibanje »novega življenja« je popolnoma propadlo, saj ljudstvo v njem ni videlo ničesar, za kar bi se lahko navduševalo. Osrednji vzrok za neučinkovitost nacionalistične propagande, ki naj bi med ljudstvom širila lojalnost do vlade in vladajoče stranke, je bil podoben kot ob koncu monarhije: načela, ki jih je propaganda skušala vcepiti ljudstvu, niso ustrezala dejanskim razmerami v družbi, ki je ječala pod bremenom socialnih razlik in naraščajoče bede.

Propaganda v Ljudski Republiki Kitajski

Komunistom KSK se je po prevzemu oblasti v državi ponudila možnost propagiranja lastne ideologije, ker so se lahko oprli na tradicionalne, že preizkušene metode državne konfucijanske indoktrinacije in tudi na sodobne oblike propagande z uporabo centraliziranih medijev. Pri tem so preizkušali izkušnje poražene nacionalne stranke in množične politične propagande, kakršno so uporabljali v SZ. V veliko pomoč jim je bilo tudi to, da so pred prevzemom oblasti dve desetletji delovali na podeželju, kjer so si v boju proti nacionalni stranki pridobili dragocene izkušnje – tudi v zvezi z množično propagando. Prav izkušnje v zvezi z aktiviranjem množic spadajo med najznačilnejše kreacije »kitajskih komunistov«, čeprav je treba poudariti, da so se pri tem seveda opirali na tradicionalno »organsko« povezanost podeželskih skupnosti, ki sestavljajo enega najbistvenjših elementov konfucijanske socialne etike in družbene organizacije.

Takoj po zmagi KSK je vlada podpržavila vse množične medije in jih razširila po vsej deželi. Ustvarila je centraliziran medijski sistem, katerega srce je bil propagandni oddelek centralnega komiteja KSK. Ta sistem je deloval tako, da je bila prav vsaka raven partijske organizacije, od državne, provincijske do okrožne, zastopana s partijskim časnikom. Odločilne smernice za časnike pa je postavljalo osrednje partijsko glasilo Renmin ribao (Ljudski dnevnik). Strankarski časniki so se pri tem opirali še na časnike posameznih množičnih organizacij, na primer sindikata, zveze mladine, poklicnih združenj, vojske in podobnih javnih institucij, ki so se obračali na posamične skupine bralcev. Urejali so jih komiteji in oddelki, pristojni za ustrezne ustanove.

Pomembno vlogo je dobilo pri tem tudi radijsko omrežje. Nadzor nad njim je bil v rokah osrednje ljudske radijske postaje pekinškega radia, ki je lahko oddajal svoj program v vsa glavna mesta provinc, kjer so ga prevzele tudi manjše lokalne postaje. Tako so notranja in zunanja poročila, sestavljena v prestolnici, poslušali v vseh, tudi najbolj oddaljenih kottičkih države. Velik propagandni pomen na podeželju pa je imel tudi tako imenovani sistem žičnih oddajnikov. Deloval je tako, da je vsaka navadna radijska postaja po vseh mestih in manjših trgih osrednje državne in provincijske programe oddajala po zvočnikih, ki so bili nameščeni v vseh vaseh in celo v vseh delovnih enotah (tovarnah, šolah, pisarnah). Ta sistem je vlada utemeljevala s tem, da želi zagotoviti informiranje tudi posameznikom, ki nimajo radijskih sprejemnikov. Seveda pa je bil ta sistem po drugi strani tudi totalitarno sredstvo »pranja možganov«, kajti noben posameznik se ni mogel izogniti poslušanju tovrstnih »informacij«, s katerimi so ga zasipali javni, na vsakem vogalu nameščeni zvočniki, ki jih ni bilo mogoče izključiti. Leta 1964 je bilo na Kitajskem več kot 2.000 takih postaj za žično oddajanje, na podeželju pa so našli več kot 6 milijonov zvočnikov.

Podobno je bila organizirana tudi centralna filmska

industrija. Da bi tudi kmetom omogočala ogled filmov, ki dvigajo posameznikovo »moralno zavest«, je vlada ustanovila premične ekipe, ki so potovale po vsej deželi in morale predvajati filme in s tem razširjati vladajočo ideologijo tako, da je bila zanimiva in dostopna tudi posameznikom v najbolj oddaljenih vaseh.

Zato je mogoče v »socialistični morali«, s katero so bile zgodbe teh filmov prežete, opaziti številne elemente tradicionalne konfucijanske etike. Ta morala je poudarjala nrvnost in spolno vzdržnost, podrejanje osebnih, egoističnih interesov interesu skupnosti, lojalnost komunistični stranki in Mao Zedongu (ki je tako prevzel vlogo tradicionalnega »nebeškega sinu«), spoštovanje in poslušnost do starejših, ki so jih največkrat utelešali izkušeni veterani iz obdobja borbe proti Japoncem in kasneje proti nacionalni stranki, ter skrb za »pravilne« odnose med člani skupnosti. Pri tem je razmerje med stranko in posameznikom nadomestilo tradicionalno razmerje med vladarjem in podložnikom, razmerje med funkcionarjem in poslušnim proletarcom pa tradicionalno razmerje med očetom in sinom.

Leta 1964 je po Kitajskem potovalo več kot 1.200 takšnih ekip, ki so bile večinoma sestavljene iz mladih deklet. Prednost tovrstnih skupin je bila zato tudi v tem, da so povezoval zabavo z neposredno ustno propagando in agitacijo. Vendar komunistična propaganda ni ostala omejena na medijski prodor, temveč se je ves čas ukvarjala tudi z aktiviranjem množic v okviru neštetih kampanj, katerih naloga je bila »mobilizacija ljudskih množic«. Dejstvo, da je tovrstna mobilizacija učinkovita že v sami obliki ne glede na vsebino posamičnih kampanj, ki se jim ni popolnoma odrekla niti sedanja vlada, ki se večinoma jasno distancira od klasičnih maoističnih, zlasti pa kulturno-revolucionarnih metod, pa ponazarja podatek o tem, da vrsta takšnih kampanj sploh ni imela izključno politične konotacije. Poleg kampanj za »študij Mao Zedongovih idej«, za »učenje od Lei Fenga« (personificirani model socialistične etike), za »kritiko Konfucija in Lin Biao« srečujemo na primer tudi kampanje za zatiranje mrčesa in podgan ali kampanje za varčevanje z električno energijo. Podobno kot se je vlada tradicionalnega cesarstva pri izvajanju propagande opirala na uradništvo, se je tudi komunistična vlada opirala na birokratski sloj svojih strankarskih kadrov. Največji obseg je tovrstna propaganda dosegla med obdobjem kulturne revolucije. Po vsej Kitajski so bile ustanovljene kadrovske ekipe za organizacijo študijskih skupin, ki so preučevale Maove ideje in razpravljale o njih. Medijska poročila tega obdobja so na primer ponosno razglašala, da »se tečaji Mao Zedongovih idej ustanavljajo po vseh tovarnah, železniških postajah, pisarnah in internatih. Na vseh nivojih opazamo najrazličnejše načine izmenjavanja izkušenj o študiju in praktični uporabi socialistične miselnosti. Načelo »vsakdanjega učenja« je postalo splošna navada«. (Renmin ribao, 17. marec 1963)

Podobna propaganda je bila organizirana tudi v soseskah. V vsaki ulici je bila oseba, odgovorna za moralno neoporečnost in nemoteno delovanje socialnega sožitja vseh njenih prebivalcev. Ta nadzorna institucija, katere začetki segajo v tradicionalno

Kitajsko, še vedno obstaja na Kitajskem, v obdobju največjega razcveta množične propagande pa je imela tudi funkcijo aktiviranja omenjenih študijskih skupin tudi na najbolj neposrednih ravneh zasebne sfere posameznikov. Tako eno od številnih medijskih poročil iz tega obdobja navaja, da so se »stanovanja navadnih članov komune spremenila v učilnice za življenjski študij in življenjsko uporabo Maovih idej. Povsod srečujemo očete in sinove, zakonske može in žene, tašče in snahe, ki so združeni v vestnem študiju socialističnih načel in ki zavzeto debatirajo o zadevah naroda ...« (Renmin ribao, 20. april 1962).

KSK je kot sodobna kitajska prva vlada ljudstvu ponudila celovito in vseobsežno ideologijo. Konfucijansko obarvana načela marksizma-leninizma in njihova terminologija so se v tem obdobju razširila po vsej deželi. Pojmi, kot so imperializem, dialektika, razredni boj, nasprotja itd., so dejansko postali del ljudskega izrazoslovja in svetovni nazor, ki naj bi bil podlaga teh pojmov, je ljudstvo brez kritične presoje sprejelo. Seveda se je maoiatom to posrečilo samo zaradi sočasnega izvajanja do popolnosti razvite »negativne propagande«, ki se je izražala v absolutni cenzuri in zatiranju vseh, tudi najbolj nedolžnih intelektualnih neskladij od ideološke ortodoksije. Zato tudi ni naključje, da je ideologija kitajskega komunizma ves čas poudarjala pozitivni pomen tradicionalne legalistične doktrine, tistega nauka torej, ki se je že skoraj dve tisočletji poprej zavzemal za odpravo vseh nelegalističnih idejnih sistemov. Sežig nelegalističnih knjig, ki ga je leta 213 pr. n. št. izvedel Qin shi huangdi oziroma njegov kancler Li Si, je z uničenjem vseh pisnih virov najzgodnejšega izročila kitajski kulturi povzročil neprecenljivo škodo. Podobno lahko trdimo tudi za ekscese kulturne revolucije, katere ikonoklastična zagnanost se ni ustavila niti pred najdragocenejšimi spomeniki tradicionalne »fevdalne« civilizacije.

Ena od značilnosti sodobne kitajske propagande je tudi, da je za svoje cilje vselej uporabljala tudi sredstva umetnosti. Že tradicionalno cesarstvo, zlasti v obdobjih političnih kriz, je poudarjalo politični pomen literature, zato se je književna ustvarjalnost le redko lahko izognila okvirom političnih interpretacij, uradna slikarska umetnost monarhije pa je pomenila – vsaj občasno – tudi možnost svobodnejšega izražanja zavesti in možnost, ko se je bilo brez neposrednih sankcij mogoče izogniti statični omejenosti čiste formalnosti, ki je imela v sklopu konfucijanistične obrednosti vselej politično funkcijo. Po drugi strani pa se je v tradicionalni monarhiji poleg uradne umetnosti, ki je bila dejavnik sooblikovanja in ohranjanja etablirane konfucijanske kulture, ves čas ohranjala tudi populistična različica ljudske umetnosti, ki se je laže izmaknila nepopustljivim vajetim državne ortodoksije. Mao Zedong je sklenil tudi tej »propagandni nedoslednosti« narediti konec. To mu je delno tudi uspelo, ne z uporabo metod tako imenovane negativne propagande, torej z zatiranjem in prepovedmi ljudskega ustvarjanja, temveč z njeno »pozitivno« integracijo v načela socialistične doktrine. Pojem »množic« in premisa, po kateri ima edina veljavna resnica korenine prav v nepokvarjeni zavesti teh množic, sta imela pri tem odločilno vlogo. S taktičnim uvajanjem

te premise je Mao posamezniku (kot sestavnemu delu te »množice«) bolj ali manj onemogočil oblikovanje vsakršne kritične miselnosti. Kitajski kmet in delavec sta bila namreč prvič postavljena v vlogo ustvarjalnega dejavnika, ki sooblikuje družbo, državo in s tem po tradicionalnih načelih organske povezanosti posameznika z njegovim socialnim in materialnim okoljem ves kozmos.

Po končani kulturni revoluciji, po Maovi smrti in s postopnim gospodarskim odpiranjem Kitajske navzven je vlada pod vodstvom Deng Xiaopinga morala opustiti najbolj rigorozna propagandna sredstva, kajti njihova oblika ni ustrezala vladajoči, spremenjeni politični naravnosti. Tako so zvočnike postopno nadomestili reklamni panoji, ki naj bi vzgajali nov tip porabnika, Maove radikalne parole pa so zamenjali Dengovi izreki o »iskanju resnice v dejstvih«, ki so bili v svoji abstraktni neoprijemljivosti fleksibilnejša možnost prirejanja interpretacij aktualnim političnim potrebam. Dengova linija je propagirala materialno blaginjo in razvoj samoiniciativnega posameznika, kar je bilo v nasprotju s konfucijansko doktrino, zato se je njegova ideologija zlasti na podeželju le počasi uveljavljala.

Največje nasprotovanje ljudskih množic pa je izzvala vse ostrejša kampanja populacijske politike, po kateri naj bi vsak zakonski par lahko imel samo enega otroka, kar je bilo v očitnem nasprotju s tradicionalnimi interesi agrarne socialne strukture. Razširjanje zelene samoiniciative posameznika, ki naj bi koristilo razvoju poltržnega gospodarstva, pa je Dengovi vladi ušlo z vajeti leta 1989 ob množičnih političnih demonstracijah na Trgu nebeškega miru (Tian an men), katerih zahteve po demokraciji in svobodi posameznika so bile, kot vemo, zadušene v krvi. Odtlej si kitajska vlada prizadeva elemente ideologije, potrebne za gospodarsko odpiranje države, posredovati v paketu konfucijanskih kreposti poslušnosti in podrejanja posameznika avtoriteti države. Zato ni čudno, da je študij vladajoče ideologije spet na dnevnem redu vseh delovnih enot in državnih ter socialnih institucij, čeprav v nekoliko manjšem obsegu kot v obdobju kulturnorevolucionarnega razcveta socialistične propagande. Pri tem ni treba poudarjati, da je študij Maovih idej zamenjal študij Dengove miselnosti.

Viri

- Bauer, Wolfgang: *China und die Hoffnung auf Glück - Paradiese, Utopien, Idealvorstellungen in der Geistesgeschichte Chinas* (dtv, München, 1974).
- Chen Wentuan: *Bianzheng weiwulun zhongde he (Synthesis) yu Zhongguo zhaxuede she* (str. 93-115, iz: Zhonghua minguo zhaxue, str. 18-25, iz: Dalu zazhi, št. 1, Taipei, 1985).
- Cuypters, Stefan E.: *Is Personal Autonomy the First Principle of Education* (str. 73-88, iz: Journal of Philosophy of Education, št. 2, New York, 1994).
- Fairbank, John K.: *Chinese Thought and Institutions* (University of Chicago Press, London, 1980).
- Feng Yaoming: *Zhongguo zhaxueshi xinbian* (Renmin chubanshe, Beijing, 1984).
- Feng Youlan: *Zhongguo zhaxueshi xinbian* (Renmin chubanshe, Beijing, 1984).